

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Fecr Yayınları: 279

EBÛ 'UBEYD KÂSİM B. SELLÂM'IN
KİTÂBU FEZÂİL'L-KUR'ÂN'I
-Bir Kavram ve Eser İncelemesi-

Dr. Öğr. Üyesi Ali BULUT

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
SAGE Yayıncılık Rek. Mat. San. Tic. Ltd. Şti.
Kazım Karabekir Caddesi Kültür Çarşısı No: 7 / 101-102
İskitler - Ankara Tel: 0 312. 341 00 02
(Sertifika no: 14721)

1. Baskı: Aralık 2018

ISBN: 978-605-7570-09-3

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA
Tel: (0312) 310 08 60 (pbx) - Fax: (0312) 311 47 89
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

EBÛ ‘UBEYD KÂSİM B. SELLÂM’IN
KÎTÂBU FEZÂİLİ’L-KUR’ÂN’I
-BİR KAVRAM ve ESER İNCELEMESİ-

Dr. Öğr. Üyesi Ali BULUT

Ankara 2018

Dr. Öğr. Üyesi Ali BULUT

Kütahya'da doğdu (1971). Isparta'da ilkokuldan sonra hafızlığını tamamladı (1986). Isparta İmam Hatip Lisesi'ni bitirdi (1993). Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu (1998). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde araştırma görevlisi olarak vazifeye başladı (2000). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda yüksek lisansını (2002) ve doktorasını tamamladı (2009). SDÜ İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Tefsir Anabilim Dalı'na Yardımcı Doçent olarak atandı (2010). Türkiye Diyanet Vakfı'yla protokolü bulunan Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde dekan yardımcısı ve öğretim üyesi olarak görev yaptı (2011-2014). Halen SDÜ İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Tefsir Anabilim Dalı'nda Dr. Öğr. Üyesi olarak görevini sürdürmektedir. Ayrıca Temel İslam Bilimleri Bölüm Başkan Yardımcılığı görevinin yanı sıra Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat Anabilim Dalı Başkanlığına vekâleti devam etmektedir. Akademik çalışmaları arasında yayımlanmış makaleleri ve bildirileri bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	8
ÖNSÖZ	9

GİRİŞ

I. ÇALIŞMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ	13
II. ÇALIŞMANIN METODU	20
III. EBÛ 'UBEYD VE KİTÂBU FEZÂİLİ'L-KUR'ÂNI	22
A. Ebû 'Ubeyd'in İlmî Hayatı ve Eserleri	22
B. <i>Kitâbu Fezâili'l-Kur'ân</i> 'ın Genel Özellikleri	31
IV. FEZÂİLÜ'L-KUR'ÂN LİTERATÜRÜNE GENEL BİR BAKIŞ	33
A. “فضيلة القرآن/Faziletu'l-Kur'ân”	34
B. “فضل القرآن/Fazlu'l-Kur'ân”	34
C. “فضائل القرآن/Fezâilu'l-Kur'ân”	36

BİRİNCİ BÖLÜM

FEZÂİLÜ'L-KUR'ÂN'IN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ	41
I. “ف-ض-ل/F-Z-L” KÖKÜ VE MÜŞTAKLARI	41
II. KUR'ÂN'DA “ف-ض-ل/F-Z-L” KÖKÜ VE MÜŞTAKLARI	49
A. “ف-ض-ل/F-Z-L” Kökünden Fiiller	49
a. “فُضِّلَ/Fazzale”	49
b. “يَتَفَضَّلُ/Yetefezvalu”	51
B. “ف-ض-ل/F-Z-L” Kökünden İsimler	51
a. “تَفْضِيلٌ/Tafdîl”	51
b. “فُضْلٌ/Fazl”	52
III. HADİSLERDE “ف-ض-ل/F-Z-L” KÖKÜ VE MÜŞTAKLARI	65
IV. FAZL/FEZÂİL İLE AYNI ANLAM ALANINDAKİ BAZI KELİMELER	67
A. “الخَيْر/el-Hayr”	67
B. “الثواب/es-Sevâb”	72
C. “الأجر/el-Ecr”	74
D. “الحسنة/el-Hasene”	76
E. “المنافع/el-Menâfi”	81
V. FAZL/FEZÂİL İLE ZIT ANLAMLI BAZI KELİMELER	85
A. “النقص/en-Naks”	85
B. “البنس/el-Bahs”	88
C. “الحُسْر/el-Husr”	89

D. “الزُّرُّ/ez-Zurr” -----	95
E. “الشَّرُّ/eş-Şerr” -----	97
F. “السَّيِّئَةُ/es-Seyyie” -----	98
G. “الرزيلة/er-Rezile” -----	99
VI. FEZÂİLÜ'L-KUR'ÂN KAVRAMI ÜZERİNE DEĞERLENDİRME -----	100

İKİNCİ BÖLÜM

KİTÂBU FEZÂİL'L-KUR'ÂN İÇERİĞİNDE HUSÛSÎ ANLAMIYLA KUR'ÂN'IN FAZİLETLERİ -----	105
I. MUTLAK OLARAK KUR'ÂN'IN FAZİLETLERİ -----	106
II. SÛRE VE ÂYETLERİN FAZİLETLERİ-----	113
A. Âyetlerin Tafdili Meselesi -----	113
B. Sûrelerin Faziletleri -----	119
C. Âyetlerin Faziletleri -----	131
III. DEĞERLENDİRME-----	134

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KİTÂBU FEZÂİL'L-KUR'ÂN'IN GENEL İÇERİK İNCELEMESİ ----	137
I. KİTÂBU FEZÂİL'L-KUR'ÂN'DA TEMEL KAVRAMLAR-----	137
A. Kur'ân'ı Tanımlayıcı Kavramlar -----	137
a. “القرآن/el-Kur'ân”-----	137
b. “كِتَابُ اللَّهِ/Kitâbullâh” -----	138
c. “المصحف/el-Mushaf” ve “المصاحف/el-Mesâhif” -----	139
B. Kur'ân'ın Okunmasıyla İlgili Kelime ve İfadeler -----	139
a. “القرآءة/Kırâat” -----	139
b. “التلاوة/Tilâvet” -----	140
c. “حَتْمُ الْقُرْآن/Hatmu'l-Kur'ân” -----	141
d. “الحفظ/Hıfz”-----	143
e. “جمع القرآن/Cem'u'l-Kur'ân”-----	144
C. Kur'ân Okuyucusuyla İlgili Kelimeler-----	145
D. Kur'ân Hakkındaki Davranışların Kategorik Tasnifiyle İlgili İfadeler-146	
a. “عَلَيْكُمْ بِالْقُرْآن/Aleykum bi'l-Kur'ân”-----	146
b. “Müstehab” -----	147
c. “Mekrûh”-----	148
d. “Ruhsat”-----	149
II. MUSHAF OLARAK KUR'ÂN -----	150
A. Kur'ân'ın İnzâli, Te'lifi ve Mushaflaşma Süreci-----	151
B. Kur'ân'ın Mevsûkiyetinin Tartışılmazlığı-----	158
C. Mushaf Yazısı ve Yazıma Dâir Bazı Meseleler -----	159

a. Mushaf'ın Noktalanması ve Harekelenmesi -----	159
b. Mushaf'ın Bölümlenmesi -----	161
c. Mushaf'ın Tezyini-----	162
D. Mushaf'ın Alınıp Satılması -----	163
E. Mushaf'a Abdestli Dokunulması -----	164
F. Kelâmullâh'a Saygı -----	166
III. KUR'ÂN'IN OKUNMASININ KEYFİYETİ VE MAHİYETİ-----	168
A. Kur'ân'ın <i>Tertil</i> ve <i>Tedebbür</i> ile Okunması-----	168
B. Kur'ân'ın Okunmasıyla İlgili Çeşitli Meseleler-----	173
IV. KIRÂAT İLMİ VE KIRÂATE DÂİR MESELELER-----	191
V. KUR'ÂN'IN DİLİ BAĞLAMINDA YEDİ HARF MESELESİ -----	196
VI. KUR'ÂN'IN TEFSİRİ-----	200
SONUÇ -----	209
KAYNAKÇA -----	213
DİZİN -----	235

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
a.mlf.	: Aynı müellif
a.s.	: Aleyhisselâm
A.Ü.İ.F.Y.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
a.y.	: Aynı yer
b.	: İbn/bin
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
d.	: Doğumu
DİA	: <i>Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi</i>
H.	: Hicrî
M.Ü.	: Marmara Üniversitesi
M.Ü.İ.F.V.Y./İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
m.	: Miladî
Nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfadan sayfaya
T.D.V.Y.	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
ts.	: Tarihsiz
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı
vs.	: ve saire
yy.	: Yayın yeri yok

ÖN SÖZ

Hiç şüphesizdir ki Kur'an-ı Kerim'in nasıl bir kitap olduğu ve hangi vasıflara sahip bulunduğu hususunda öncelikli temel kaynak, bizzat bu İlahî Kelâm'ın kendisidir. Zira Yüce Allâh, isimlerinden sıfatlarına, okunuş şeklinden gönderilme gayesine kadar pek çok hususiyetini vahyettiği İlahî Kelâm'ın içinde beyan buyurmuştur. Kitâbullâh'ın tarifi ve tavsifine ilişkin ikinci temel kaynak, yine muhakkaktır ki, kitabın kendisine gönderildiği ve mü'minler için büyük bir lütuf olan Hz. Peygamber Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'dir. Zira "ağır bir söz" vasfına sahip Kur'an, Allâh tarafından Hz. Peygamber'e indirilip öğretilmiş; Hz. Peygamber de bir mübelliğ ve muallim sıfatıyla onu ulaştırıp açıklamış; tebliğ ve tebyin görevini hakkıyla yerine getirmiştir. Kur'an ahlâkının canlı timsali Hz. Peygamber, tebliği ve tebyini esnasında yeri geldikçe de İlahî Kelâm'ı çeşitli vasıflarıyla tarif buyurmuştur. Onun tarif ve tavsif buyurduğu hususlar ise önce nüzûle şahitlik eden ve Hz. Peygamber'in rahle-i tedrisinden geçen sahâbe nesline sonra da seçkin nesilden Kur'an'ı öğrenen tâbiun nesline sergilenen yaklaşım ve davranışlarda daima yol göstermiştir. Sonraki nesiller için de durum aynıdır. Dolayısıyla Kur'an ve sünnet, artık tüm Müslümanlar için uyulması ve uygulanması gereken iki temel kaynağı oluşturmuştur.

Hâlihazırda Müslümanların elinde Kur'an-sünnet ilişkisini bütün canlılığıyla nakleden diğer bir ifade ile Kur'an'a ilişkin Hz. Peygamber'in sünnetindeki uygulamaları haber veren pek çok muteber kaynak bulunmaktadır. Elbette kaynaklar, sadece Hz. Peygamber'in sünnetini değil sahâbe-tâbiun ve sonrası nesillerin de uygulamalarını nakledip anlatmaktadır. İşte bunlardan birisi, hicrî ikinci yüzyıl sonu üçüncü yüzyıl başında yaşamış olan ve *el-İmâmu'l-Kebîr el-Hâfız* ve *el-Allâme* gibi sıfatlarla anılan Ebû 'Ubeyd Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838)'a ait *Kitâbu Fezâili'l-Kur'an* adlı eserdir. Bu kitap, ikinci-üçüncü asrın bir telifi olarak *Fezâilu'l-Kur'an* ismiyle de incelemeyi gerektirecek

önemli vasıflara hâizdir. Zira alanının ilkleri arasında yer alan eser, aynı zamanda en kapsamlısı, şeklinde de tarif edilmektedir.

Elinizdeki bu çalışma, Ebû 'Ubeyd'in *Fezâilu'l-Kur'ân* adlı kadim eserini hem ismi hem de muhtevası açısından incelemeyi hedeflemektedir. Çalışmamız, bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın konusu, amacı, önemi ve metodunu arz ettikten sonra; bir temel oluşturması amacıyla öncelikle müellifin ilmî hayatı, eserleri, özellikle de inceleme konumuz -*Kitâbu Fezâili'l-Kur'ân*- hakkında ana hatlarıyla bilgiler verdik. Daha sonra hicrî ilk asırlardan günümüze *Fezâilu'l-Kur'ân* kavramının tarihsel sürecini ele alarak; aynı kökten müş-tak kelimelerden literatür bilgisine kadar kavramın farklı yön-lerden incelemesini gerçekleştirdik. Bununla hem *Fezâilu'l-Kur'ân* kavramının geçmişten bugüne kullanımının göz önüne serilmesini hem de kapsamının serdedilmesini hedefledik.

İkinci bölümde, Ebû 'Ubeyd'in eserinde yer alan husûsî anlamıyla Kur'ân'ın faziletleri rivâyetlerini ele aldık. "Âyetlerin tafidîli" meselesini ve mutlak anlamda Kur'ân'ın, sûre ve âyetle-rinin faziletleri konusundaki rivâyetleri irdeledik.

Üçüncü bölümde ise *Kitâbu Fezâili'l-Kur'ân*'ın genel içerik incelemesini konu edindik. Öncelikle Kur'ân-ı Kerîm ve oku-yucusuyla ilgili eserde geçen kavramları tespit etmeye çalıştık. Sonra "Mushaf olarak Kur'ân" başlığı çerçevesinde Kur'ân'ın inzâlî, te'lifi ve mushaflaşma sürecinden Yüce Kitab'ın mev-sûkiyetinin tartışılmazlığına, Mushaf yazısının özelliklerinden Mus-hafa abdestli dokunulmasına, Kur'ân'ın okunması keyfiyetin-den hicrî ilk iki asır pratiğinde yaşanmış hâdiselere kadar çeşitli meseleleri ele aldık. Yine kırâat ilmiyle ilgili konulara ve Kur'ân'ın tefsîrine de ayrı başlık altında yer verdik. Neticede *fezâil* ismini taşıyan Ebû 'Ubeyd'in eseri hakkında; müsemma-sına yansıyan hususlar çerçevesinde tespit ve değerlendirmeler yaptık. Böylece tüm özellikleriyle eserin ilk iki asrın rengini yansıtan, o dönemin yaklaşım ve uygulamalarını nakleden kap-samlı muhtevasına dair tahlillerimizi ortaya koymaya gayret ettik.

Fazlullâh vâsfına sahip Kur'ân-ı Kerîm'i indirmekle ve Hz. Peygamber'i bir muallim olarak Allâh'ın âyetlerini okuma, tezkîye, tebliğ ve tebyin vazifesiyle göndermekle, mü'minlere büyük bir lütuf bahşeden Yüce Allâh'a sonsuz şükrediyorum. Kur'ân'ın ve Kur'ân ilimlerinin bugüne ulaşmasının vesilesi ulemaya Rabbimizden rahmet ve mağfiret diliyorum. Yetişmemde unutulmaz emekleri bulunan değerli hocalarımı hürmetle yâdediyorum. Ayrıca lisansüstü eğitimim boyunca ilminden ve bilgi birikiminden istifade ettiğim; özellikle de kıymetli vakitlerini ayırıp çalışmayı okuyarak eleştiri ve değerlendirmeleriyle katkı sağlayan değerli hocam Prof. Dr. Ali Galip GEZGİN beye şükranlarımı arz ediyorum. Son olarak kitabın basımını gerçekleştiren Hüseyin NAZLIAYDIN beye ve Fecr Yayınları çalışanlarına teşekkür ediyorum; Yüce Allâh'tan bu mütevazı çalışmamın hayırlar getirmesini diliyorum.

Dr. Öğr. Üyesi Ali BULUT
ISPARTA-2018